

6. Deardorff, D.K.: 2006. The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions Higher Education in the United States. *Journal of Studies in International Education*.
<http://jsi.sagepub.com/content/10/3/241.full.pdf+html>
7. Du-Babcock, B.: 2014 'Business communication: a revisiting of theory, research and teaching' in V. Bhatia and S. Bremner (eds). *The Routledge Handbook of Language and Professional Communication*. London: Routledge. http://personal.cityu.edu.hk/~enbertha/Perspective%20on%20Teaching%20Cross-cultural%20Bus%20Comm_1996.pdf
8. Gacel-Ávila, J.: 2005. The internationalisation of higher education: A paradigm for global citizenry. *Journal of Studies in International Education*, 2005 Vol.9, 121–136.
<http://jsi.sagepub.com/content/9/4/372.extract>

Курченко Л.М.

кандидат філологічних наук

доцент кафедри німецької мови

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

НЕВІДПОВІДНІСТЬ ГРАМАТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ РОДУ І СОЦІАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ ГЕНДЕРУ: ПІДХОДИ СУЧАСНОЇ ГЕРМАНІСТИКИ

Анотація. У статті з позицій когнітивної лінгвістики проаналізовано взаємозв'язок між категоріями статі, гендеру і граматичного роду та висвітлено підходи сучасної германістики до вирішення конфлікту між мовною категорією роду і соціальною категорією гендеру у випадку позначення жінок лексемами узагальнюючого чоловічого роду.

Abstract. The article investigates the interrelation between the categories of sex, social and grammatical gender in the framework of cognitive linguistics. It highlights approaches of modern Germanistics to resolving the conflict between grammatical and social gender in case of naming women using generic masculine lexemes.

Ключові слова: гендер, концепт, мовна норма, узагальнюючий чоловічий рід, германістика.

Key words: gender, concept, linguistic norm, generic masculine gender, Germanistics.

Грамматична (морфологічна) категорія роду притаманна індоєвропейським мовам поряд з категоріями числа та відмінку. У германських мовах категорію роду позначають термінами, похідними від латинського «genus» — у перекладі «клас», «рід», «вид». На перший погляд, ця категорія давно вивчена лінгвістикою і не передбачає наукової дискусії. Проте починаючи з 70–80-х років ХХ ст. ця тема набуває дедалі більшої актуальності у зв'язку зі зміною парадигми гендерних відносин і невідповідності усталених мовно-стилістичних норм новим соціальним запитам. Різні методи та рівні вирішення цього конфлікту різними націями породжують додаткові непорозуміння у міжкультурній комунікації. Мета цієї статті — застосовуючи когнітивний підхід, описати і проаналізувати основні наукові позиції, які існують у сучасній германістиці щодо гендеру і граматичного роду, а також надати практичні рекомендації щодо гендерно-збалансованої комунікації.

Феміністична критика мови, представлена працями германісток З. Трьомель-Пльоц, Л. Пуш, І. Замель, С. Гюнтер, М. Гелінер, Г. Котхоф, Р. Водак та ін.,

наприкінці минулого сторіччя запровадила дискусію щодо вторинності і негативної стилістичної маркованості іменників жіночого роду, які утворюються суфіксальним методом від іменників чоловічого роду, а також щодо неадекватності мовного відображення жіночої статі іменниками узагальнюючого чоловічого роду. Ці новітні погляди, які поставили під сумнів усталену мовну традицію узагальнювати жінок і чоловіків за допомогою іменників чоловічого роду, викликали гостре несприйняття з боку членів Спілки німецької мови (Verein deutsche Sprache) [9].

У сучасному західному науковому дискурсі фокус уваги перемістився з жіночих на гендерні студії, а відтак постала проблема адекватного відображення мовними засобами більш різноманітного спектру гендерних варіантів поза дихотомією чоловік-жінка. Позатим, поряд з новою школою радикальних гендерних конструктивістів (Л. Горншайт та ін.) і старою школою традиціоналістів-екзистенціалістів (Г. Шміц та ін.) зберігається й суто феміністичний напрямок гендерної лінгвістики (Л. Пуш та ін.), представниці якого доводять когнітивну значимість адекватної вербальної репрезентації жінок, що складають 50% людства. Зокрема, вони шукають способи уникнення *generisches Maskulinum* — узагальнюючого чоловічого роду. В той же час вони вважають недоцільним змінювати мовні норми заради відображення небінарних варіантів гендеру, представники яких складають менше 1% населення [8].

Коли йдеться про мовне позначення особи, слід розрізнявати три споріднені, але не взаємозамінні категорії:

1) стать — *der Sexus* — біологічна стать позначуваної особи;

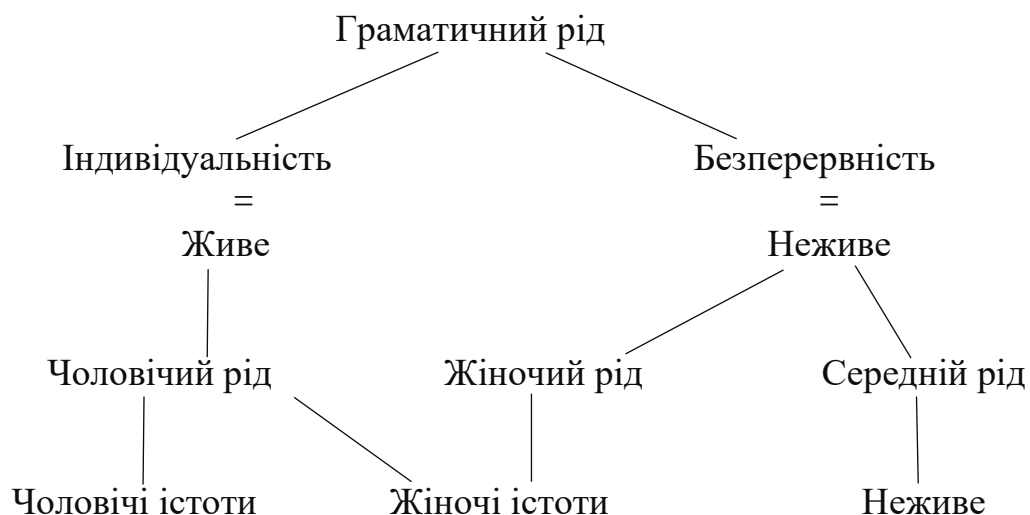
2) гендер — *das Gender* — семантичний рід, або комунікативно і соціально релевантний рід позначуваної особи;

3) рід — *das Genus* — граматичний рід.

Зв'язок між статтю особи-денотата і граматичним родом слова-денотанта опосередковується когнітивним концептом гендеру і має вигляд: *Sexus* → *Gender* → *Genus* [5, с.1].

Традиційно вважалось, що основне призначення граматичного роду — це узгодження. Проте формально слова узгоджуються також за числом і відмінком, а отже рід має інші паралельні функції. Крім того, існують мови без категорії роду (як-от угорська) або з категорією роду, але без функції узгодження (як-от давній іврит) [10, с. 461].

Спираючись на порівняльні семантичні дослідження індогерманських іменників за родовою ознакою, П. Фогель твердить, що категорія роду пов'язана не лише зі статтю, але й з абстрактними значеннями означеності/індивідуальності і неозначеності/безперервності. Дослідниця пропонує таку концептуальну схему категорії роду:

Джерело: [10, с. 487]

З цієї схеми випливає, що основне семантичне призначення чоловічого роду — позначати окремих живих істот. Жіночий рід займає проміжне положення між істотами й речами і не вирізняє індивідуальну сутність денотата. Жіночі істоти можуть граматично позначатися як чоловічим, так і жіночим родом, тоді як чоловічі істоти мають граматичний відповідник власне чоловічого роду.

Така амбівалентність жіночого роду легко пояснюється з точки зору соціальної природи мови та її відображальної функції. Тисячолітні відносини патріархату сформували суспільне уявлення про жінку як про несамостійну, неповноцінну, нерівновелику чоловікові істоту, чесноти якої полягають у мовчанні, непомітності і підкоренні [1; 2; 3]. Відносини патріархату заковані у мові на глибинних рівнях граматики, лексики та фразеології. Простий приклад — традиції передавати прізвище дітям від батька і змінювати дівоче прізвище після одруження як символ переходу жінки у підкорення іншому чоловікові. Складніше досягнути глибинне значення узагальнюючого чоловічого роду, який на загальномовному (а отже й когнітивному) рівні нівелює присутність жінки і робить її «невидимою» для сприйняття як несуттєвий елемент світу.

Американська історикиня австрійського походження Герда Лернер визначила, що зародження патріархату припадає на бронзовий вік і пов'язане з поділом праці між статями, який поступово призвів до домінування чоловіків над жінками. На думку Г. Лернер, якщо відносини патріархату не закладені природою, а винайдені людством і мають свій історичний початок, то вони можуть мати й історичний кінець, якщо докласти до цього свідомих зусиль [7].

Когнітивна лінгвістика довела, що мова як матеріальний носій мислення визначає його структуру, сегментацію і велику частину змісту, а також впливає на сприйняття людиною об'єктивної дійсності. Отже, мова не лише виступає засобом мислення, але й активно формує свідомість [4, с. 7]. З цього випливає, що, змінюючи мову, можна змінювати свідомість мовної спільноти і таким чином впливати на формування нової реальності

З цієї конструктивістської позиції виходить гендерна лінгвістика, у рамках якої традиційно виділяють три течії:

- вивчення відображення жінок і чоловіків у мовній системі (саме в цій частині, зокрема, розглядаються питання співвідношення граматичного роду і гендеру);

- вивчення мовлення (якими мовленнєвими засобами носії мови виражають різне ставлення до жінки і до чоловіка);

- інтеракційний аналіз (яким чином відносини домінування і підкорення між чоловіками і жінками формуються і виражаються у процесі комунікативної взаємодії).

З точки зору гендерної лінгвістики когнітивна небезпека узагальнюючого чоловічого роду полягає в тому, що він представляє чоловічу істоту як загальнолюдську норму і робить жіночу істоту невидимою для сприйняття, хоча й вважається, що жінки також «маються на увазі» («Frauen werden mitgemeint»). Наприклад, прочитавши або почувши без попередніх знань фразу: «Перша в світі комп'ютерна програма була створена *англійським математиком*», — мало хто припустить, що йдеться про *винахідницю* Аду Лавлейс. Таким чином, узагальнюючий чоловічий рід надає власне чоловічому роду статус норми, «заводської установки» мислення, а жіночий рід на цьому тлі виступає як, по-перше, маркований і стилістично знижений (пор. «математик» — «математичка») і, по-друге, як несамостійний, похідний варіант (суфікси жіночого роду приєднуються до основи чоловічого роду).

Така мовна ситуація відображає і закріплює у мисленні неповноцінний соціальний статус жінки порівняно з чоловіком. Важливо розуміти, що переважна більшість членів будь-якої мовної спільноти критично сприймає намагання фахівців виправити суспільне явище мовними засобами, оскільки мовні норми і разом з ними — патріархатні когнітивні фрейми засвоюються людиною в ранньому дитинстві і без усіякої критики інтеріоризуються нею як нібито істина і непорушна норма.

Разом з тим німецькомовна спільнота досить свідомо ставиться до права жінки на рівноцінну з чоловіком мовну репрезентацію. Офіційні рекомендації щодо рівноцінного мовного відображення обох статей широко застосовуються у Німеччині починаючи з 1980-х років. Останнім часом активізувався пошук адекватного мовного відображення «третьої статі», особливо у сферах, де важливо забезпечувати права людини. Наприклад, в оголошеннях з пропозицією роботи після назви вакантної посади прийнято в дужках зазначати (m/w/d), тобто männlich/weiblich/divers (чоловік/жінка/різне). У текстах невизначена стать найчастіше передається символами — (Gendergap), *(Gendersternchen), рідше — закінченням «ікс», наприклад: Student_in, Leser*in, Lehrx. Здійснюються також спроби запровадити узагальнюючий жіночий рід, тобто вживати словоформи жіночого роду для позначення обох статей (Wenden Sie sich an Ihre Ärztin oder Apothekerin) або вживання суфіксу -In із символічним розділовим «I» (Binnenmajuskel), як-от LehrerIn, з вимовою через твердий приступ ['le:rer'in]. Проте найбільш прийнятними Товариство німецької мови (GfdS) вважає вже узвичаєні рішення: парні форми (Schülerinnen und Schüler), написання через косу (Schüler/-innen, er/sie) або креативні заміни іменників узагальнюючого чоловічого роду гендерно-нейтральними лексичними або граматичними синонімами:

- Mitarbeiter/-innen = das Personal;

- Student/-innen = Studierende;

- Der Antragsteller muss den Antrag unterschreiben = Der Antrag ist zu unterschreiben = Der Antrag muss unterschrieben werden = Bitte unterschreiben Sie den Antrag! [6].

Отже, дискусія навколо узагальнюючого чоловічого роду в сучасній германістиці триває і призводить до реальних зрушень у суспільній свідомості та в нормах німецької мови. Ці зміни слід брати до уваги всім, хто займається перекладом, вивченням та викладанням німецької мови.

Список використаних джерел

1. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. — К.: Основи, 2000. — 239 с.
2. Курченко Л.М. Високочастотні комбінаторні та синонімічні зв'язки лексем «Frau» та «Mann» як свідчення патріархальності німецької мови // Мовні і концептуальні картини світу. — Вип. 36. — К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. — С. 530–536.
3. Курченко Л.М. У полоні Арістотелевої філософії статей: відголоски мізогінічних античних поглядів у сучасному суспільно-політичному дискурсі // Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального [Електронний ресурс]: зб. матеріалів міжнародної наук.-практ. інтернет-конф.; 28 березня 2019 р. — Київ: КНЕУ, 2019. — С.14–16. — https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/30366/550_19-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Eichhoff-Cyrus K. M. Vorwort // Eichhoff-Cyrus K. M. (Hg.). Adam, Eva und die Sprache: Beiträge zur Geschlechterforschung / Eichhoff-Cyrus Karin M. Mannheim u. a.: Dudenverlag, 2004. — (Thema Deutsch, 5). — S. 7–8.
5. Gallmann P. Zum Genus bei Personenbezeichnungen [Електронний ресурс]/Peter Gallmann // Universität Jena. — 2019. — http://homepages.uni-jena.de/~x1gape/Wort/Wort_Nomen_Genus_Personen.pdf.
6. Gesellschaft für deutsche Sprache e. V. Leitlinien der GfdS zu den Möglichkeiten des Genderings. [Електронний ресурс]/<https://gfds.de/standpunkt-der-gfds-zu-einer-geschlechtergerechten-sprache/>
7. Lerner G. The Creation of Patriarchy/Lerner, Gerda. N.Y., Oxford: Oxford University Press, 1986.
8. Schlüter N. Das Gendersternchen ist nicht die richtige Lösung / Nadja Schlüter. // Jetzt. — 22.04.2019. — <https://www.jetzt.de/hauptsache-gendern/gendern-linguistin-luise-f-pusch-ueber-das-gendersternchen-u>.
9. Verein deutsche Sprache (VDS). Schluss mit Gender-Unfug! Dortmund: VDS, 6.03.2019. [Електронний ресурс]/<https://vds-ev.de/gegenwartsdeutsch/gendersprache/gendersprache-unterschriften/schluss-mit-dem-gender-unfug/>
10. Vogel P. M. Nominal abstracts and gender in Modern German / Petra Maria Vogel // Gender in Grammar and Cognition. Ed. by Unterbeck, B., Rissanen, M., Nevalainen, T., Saari, M. / Petra Maria Vogel. Berlin, New York: de Gruyter Mouton, 2011. — (Trends in Linguistics. Studies and Monographs [TiLSM, 124]). — С. 61–494.